ڕەگی ڕۆمان لە درۆدایە

حەمەکەریم عارف

هەر بەرهەمێکی چیرۆکڤانی کە پشت بکاتە ژیان یان نەتوانێت هونەریانە ژیان وێنە بگرێت و نیشانبدات، هەرگیز زندوویەتی و نەمری بە دەست نایەنێت.چونکە ئەرکی دەقی فلیڤانی (ابداعی) ئەوەیە ساتە زندووە ئینسانییەکان ڕاوبکات و بەجۆرێ لە بۆتەی هونەردا قاڵی بکاتەوە کە مێژوو و ئەدەبیات، ڕاستی و درۆ، واقیع و خەیاڵ بە جۆرێ ئاوێتە ببن و دەقایەتییەکی ئەوتۆ وەربگرن کە جیاکردنەوەو هەڵاوێرکردنیان نیمچە مەحاڵ یان مەحاڵ بێت.هەڵبەتە نووسینی فلیڤانی خۆی لە خۆیدا پرۆسەیەکی کەشفکاری یەجگار هەستیارە و، سەراپای بوونی فلیڤان بە باوەڕییەوە، بە غەریزەکانییەوە، بە سەرۆ و سرووشییەوە، بە ئیلهامییەوە بەشداری تێدا دەکات و تەنانەت لایەنە تاریکەکانی نووسەریش ڕۆڵی یەجگار گرنگ لە پرۆسەی نووسیندا دەبینن. واتا بەم پێودانگە ئەزموونی شەخسی، لە نووسینی کاری فلیڤانیدا هەمیشە کەرەستەی خاوە بۆ نووسین و، کاری چیرۆکڤانی بە زۆری لە ئەزموونی شەخسییەوە دەستپێدەکات، هەڵبەتە ئەو ڕووداوەی بەسەر خۆت یان کەسی تردا دێت، ئەو کەس و شتانەی دەیانبینی، ئەو شتانەی دەیانخوێنیتەوە، هەر هەمووی دەچنە خانەی ئەزموونی شەخسییەوەو ئەو ئەزموونە دەوڵەمەند دەکەن..ئیدی ئەم ئەزموونە واقیعی و شەخسیانە، لە کاری ئەفراندن و داهێناندا، کە لێرەدا زیاتر کاری چیرۆکڤانیم مەبەستە، بە شێوەیەکی هونەریانەی قەناعەتبەخش دەگۆڕدرێن بۆ هەست.کەواتە چیرۆکنووس پێویستی بە ئەزموونی شەخسییە تا ئەفراندن بکات، خەیاڵی بخاتەکار، چیرۆك دابهێنێت، بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە ئەزموونی شەخسی وەکو خۆی موو بە موو کۆپی بکاتەوە، بەڵکو دەبێ مەسافەیەکی باش لێی دوور بکەوێتەوە تا هەست بە ئازادی بکات و دەسکاری تەواوی بکات و بیگۆڕێت بۆ چیرۆك..دیارە دەستپێك بۆ چیرۆك زۆر ئەستەمە، بۆیە دەبێ چیرۆکنووس دژی هەموو هەستێکی دوودڵی بوەستێت،هەموو نیگەرانییەکی نڤیساری وەلاوە بنێت و بە شێوەیەکی خۆبە خۆیی دەست بداتە قەڵەم و ڕووداوەکان بە وشە بسپێرێت، بەو نەفەسە بنووسێت کە ئەمە کەرەستەی خاوەو ئامادەی دەکات بۆ ئەوەی لە چیرۆکەکەیدا بەکاری بێنێت و کارێکی فلیڤانی لێ چێبکات .هەڵبەتە دەبێ بە دەم نووسینەوە، هێڵە گشتییەکانی پلۆت و نەخشەی کارە چیرۆکڤانیەکە لە بەرچاو بگرێت،بەڵام نابێت ئەو پلۆت و نەخشەیە بە قاڵب و فۆرمێکی نەگۆڕ بزانێت و زۆر پابەندی بێت، بەڵکو دەبێت بە گوێرەی ڕەوتی گشتی چیرۆك یان ڕۆمانەکە، هەزارو یەك جۆرە دەسکاری بکات، گۆڕانکاری گەورەی تیابکات و بەهەمان ئەو لەزەت و خۆشیەوە کە منداڵێك لە گەمەکردنی دەبینێ، ئەو گەمەیە بکات.چونکە لەزەتی چیرۆك و ڕۆماننووسین لە کەشفکردنی ئیمکانات و ئەگەرە هەمەجۆرەکانی چیرۆکدایە.لەزەتی نووسین – مەبەست نووسینی چیرۆکڤانییە بە هەموو ژانرەکانییەوە–

لەوەدایە کە نووسینەکە بە خۆی دەستت بگرێت و بەو ڕێیەتدا ببات کە بەتەمای نەبووبی، چاوەڕوانی نەبووبی..

***

هەڵبەتە گوتیار (ڕاوی) گرینگترین کاراکتەری ڕۆمانە، دیارە ئەگەر گوتیار قارەمان و کاراکتەری سەرەکی و ڕاستەوخۆی ڕۆمانەکە بێت، ئەم گرینگی و بایەخە زۆر زەقتر دیار دەبێت. هەندێجار گوتیار، قارەمان و کاراکتەرێکی زەق و ڕاستەوخۆ نییە، تا ڕادەیەك پەنهان و نادیارە، بێگومان ئەفراندن و خوڵقاندنی ئەم جۆرە گوتیارە (گوتیاری- قارەمان) لە ئەفراندنی هەر قارەمان و کاراکتەرێکی دیکەی ڕۆمان، قورستر و دژوارترە..دیارە ڕەفتار و گوتاری، گوتیار دەبێ لەگەڵ واقیعی ڕۆمانەکەدا بگونجێت و هاوئاهەنگی تەواوی دەگەڵ ڕەوتی ڕۆمانەکەدا هەبێت و قەناعەتبەخش بێت..چونکە ئەگەر ئەم گونجان و هاوئاهەنگییە نەبێت، توانای قەناعەتبەخشی ڕۆمانەکە دەپوکێتەوەو خوێنەر دەتۆرێ و باوەڕی پێناکات و هەستدەکات درۆی دەگەڵ کراوە..بۆیە گوتیار دەبێت پابەندی ئەو یاساو ڕێسایانە بێت کە سیستەمی گێڕانەوەکاری لە هەر ڕۆمانێکدا بەرهەمی دێنێت و دەیخوازێت.

مەسەلەیەکی دیکەی زۆر گرینگ هەیە کە دەبێت ڕۆماننووس بە وردی ڕەچاوی بکات و لێی غافڵ نەبێت، ئەویش مەسەلەی کاتە. گوتیار (راوی) وکات ، خۆیبوون بە چیرۆك دەبەخشن، لە دنیای واقیعی (ریالیستی) جیادەکەنەوەو سەربەخۆیی پێدەبەخشن.دنیای ڕۆمان و کاری چیرۆکڤانی وەکو دنیای واقیعی نییە، کۆپی دنیای ریالیستی نییە، بەڵکو دنیایەکی سەربەخۆو جیاوازە لە واقیعیەتی واقیعی ناچێت.هەڵبەتە جیاوازی ئەو دوو دنیایە لە خودی ئەو گوتیارەدا دەردەکەوێ کە لە واقیعی ڕاستەقینەدا بوونی نییە، هەروەها لە پێکهاتەی ئەو کاتە چیرۆکڤانییەدا دەردەکەوێ کە هەرگیز لە کاتی ناو ژیانی واقیعی و ڕاستەقینە ناچێت. کرۆنۆلۆجیای ڕۆژگار،و ڕەوتی کات لە چیرۆکدا، جیاوازە لە ژیانی واقیعی.

هەڵبەتە ڕۆماننووس بە دەم پرۆسەی ڕۆماننووسییەوە نەك هەر خودی خۆی دەگێڕێتەوە بەڵکو دنیای دەروونی خۆی بە رووت و قووتی و لە بەر ڕۆژی هونەردا و بە بەرچاوی جیهانەوە هەڵدەخات..ئیدی دەرگا لە خەمەکانی، لە گوناحەکانی، لە دەرد و ئازارە مرۆڤانییەکانی، لە خولیا و ئەڵهاو کەڵکەڵەو سۆز وگودازو ئاوات و ئامانجەکانی دەخاتە سەر گازی پشت و ئەنجام هەر هەمووی وەکو یەکەیەکی یەکپارچە لە ژێر خێوەتێکی ئەفسووناویدا یەکدەخات کە پێی دەگوترێت هونەری ڕۆمان..یانی ئەو ئەزموونە شەخسییەی کە لە سەرەتاوە ئەنگێزەو هاندەری نووسینی ڕۆمانە، بەدەم ڕەوتی ئەفراندنەوە، هێندە بە هێمنی و بێدنگی دەگۆڕێت، کاتێ کە ڕۆمانەکە تەواودەبێت، هیچ کەسێك تەنانەت ڕۆماننووسەکەش ناتوانێت بە ئاسانی گوێی لە دەنگی لێدانی دڵی ئەو ئۆتۆبیوگرافیە ببێت کە لە هەر چیرۆکێکدا هەیە...

هەڵبەتە پێویستە ئەوە بگوترێ کە حەقیقەتی واقیعی شتێکە و حەقیقەتی ئەدەبی یان هونەری شتێکی دییە و، مەحاڵە بشێت ئەم دووە بە باڵای یەکتر بگیرێت و، وەکو یەك دەربچن، ئەدەب لە واقیع باڵاترە، بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە کە ئەدەبیات هیچ جۆرە پەیوەندییەکی بە واقیعەوە

نییە، ئەو حەقیقەتەی ئەدەبیات نیشانی دەدات و بەرجەستەی دەکات، هەمان حەقیقەتی ژیانی پراکتیکی نووسەر یان خوێنەر نییە. ئەدەبیات دەتوانێت زانیاری واقیعی و گرینگ دەربارەی واقیع پێشکەش بکات، بەڵام لە ڕێگای درۆوە، لە ڕێگای دەسکاری کردنی واقیعەوە، و بە زەبری خەیاڵ و بە فەزڵی پەیڤ و زمان، ئەزموونی واقیعی دەگۆڕێت بۆ هەستێکی هونەری قەناعەتبەخشی ڕوحنەوازو دڵگیر.بۆیە هەر رۆمانێك ئەزموونی واقیع بە وردی و موو بە موو، وەکو خۆی کۆپی بکاتەوەو بگێڕێتەوە تەنیا ناکامی بۆ دەمێنێتەوە.زندوویەتی بە دەست نایەنێت، چونکە ڕۆمان بۆ ئەوە دانەهێنراوە کە واقیع کۆپی بکاتەوە. بەڵکو گەرەکیەتی واقیع بگۆڕێت، واقیعی واقیعی بگۆڕێت بۆ واقیعێکی خەیاڵی، واقیعێکی جیاواز بەرهەم بێنێت و بخوڵقێنێت.سەرکەوتن و عیبرەت لەوەدایە کە رۆماننووس بتوانێت لە حەقیقەتی واقیعی، لە ئەزموونی واقیعییەوە شتێك بخوڵقێنێت و بیافەرێنێ کە پێش ئەو رۆمانە، پێش ئەو کارە هونەرییە ئاشکراو دیار نەبووە، واتە کەشفێکی هونەری ئەنجام دابێت. ڕۆمان حەقیقەتێکی سەربەخۆیە، واقیعیەتەکەی لە خودی خۆیدایە، لە خەیاڵ و پەیڤ پێکهاتووە، هەر ئەمەشە کە ئەدەبیات لە ژیان جیا دەکاتەوە، چونکە ژیان لە خەیاڵ و وشە دروست نەبووە. بۆیە ڕۆماننووس لە سەرێتی جڵەو بۆ خەیاڵ شل بکات و تا دەتوانێت دەسکاری واقیع و حەقیقەت بکات و سڵ لە درۆکرن نەکاتەوە. بەڵام درۆی بەجێ ،درۆی باوەڕکردەنی، درۆی هونەری تا خوێنەر درۆکەی وەکو حەقیقەت و ڕاستی قەبووڵ بکات و لەزەتی ئەستاتیکی لێ بێنێت..ئەگەر نووسەر ئەم فریوە، ئەم تاکتیکەی بۆ بچێتە سەر، هەنگێ حەقیقەتێك لەم درۆیانەوە چێدەبێت کە پێشتر دیار و ئاشکرا نەبووە..بەڵام دووبارەکردنەوەی واقیع وەکو خۆی، نیشانەی ناکامی نووسەرە. چونکە ئەدەبیات بۆ ئەوەی قەناعەت لای خوێنەر دروست بکات، دەبێ سەربەخۆیی خۆی هەبێت و لە ریالیزمی ریالیستی دابڕێت و خۆیبوونی خۆی ڕابگەیەنێت و ئەدەبییەت و سەرکەوتنی رۆمان لەوەدایە ئایا دەتوانێ لە واقیع جیا ببێتەوەو لەسەر پێی خۆی بوەستێت و بەسەربەخۆیی و پشت بە هونەرییەتی خۆی ژیانی تایبەتی هەبێت. هەڵبەتە رۆماننووس بە زۆری سوود لە ئەزموونی شەخسی خۆی دەبینێت، بەڵام دەسکاری دەکات، بۆ شتێکی جیاوازی دەگۆڕێت، بۆ شتێك کە لای خوێنەرانی وڵاتانی جیاواز، لە ڕۆژگارو سەردەمێن جیاوازو لە زمانانی جۆراوجۆردا باوەڕکەردەنی و قەناعەتبەخش بێت. ئەم گۆڕانکارییە، ئەم دوورکەوتنەوەیە لە ئەزموونە واقیعییەکان و شەخسییەکان، سەربەخۆیی بە کارە هونەرییەکە دەبەخشێت کە ڕۆمان لەم پرۆسە ئاڵۆزو دژوارو هونەرییەوە چێدەبێت.

دیارە لە ڕۆماندا هەرگیز فۆرم و تەکنیك لە خودی قارەمانان و پرۆسە حیکایەتەوانیکە جیا نییەو جیا نابێتەوە. فۆرم کە لە ئەدەبیاتدا بە تایبەتی و لە هونەردا بە گشتی زەرووری و پێویستە، هەمیشە هەڤبەندە بە خودی پرۆسە چیرۆکڤانییەکەوەو جۆرە تەکنیك و داهێنانێکە بۆ ئەوەی کاریگەریی چیرۆکەکە زیاتر ببێ و پتر باوەڕکەردەنی و قەناعەتبەخش ببێت..

دەمەوێ جارێکی دی بگەڕێمەوە سەر کات و بایەخ و جیاوازی کاتی چیرۆکڤانی دەگەڵ کاتی واقیعیدا.. کات یەکێکە لە مەرج و پێداویستییەکانی چیرۆك و ناسنامەیەکی سەربەخۆ و

کەسایەتییەکی جیاواز لە واقیعی پێدەبەخشێت.بێگومان کات لە ڕۆماندا هەرگیز وەکو کاتی ژیانی واقیعی نییە. لە ڕۆماندا، کات هەمیشە سەرەتاو کۆتایی هەیە،بەو شێوەیە ناروات کە لە واقیعدا هەیە. لە رۆماندا بە حوکمی ئەوەی ناچاریت ئەوە نیشان بدەیت کە قارەمان و کاراکتەرە جیاوازو جۆراوجۆرەکان چ دەکەن و چۆن هەڵسوکەوت دەکەن و چۆن بیردەکەنەوە، هەموو ئەمەش لە ناو کاتدا نیشان دەدرێت نەك لە دەرێی کاتدا، بۆیە دەبێ دینامیکیەتی واقیعیانەی کات بشکێنی و پەنا بەریە بەر کاتی هونەری و دەستکرد..یانی کات لێرەدا شتێکە بوونی هەیە، سەرەتایەك و کۆتاییەکی هەیە، چلۆنایەتیەکی مادی هەیە، یانی بەم پێوانگە گوتیار دەتوانێ چیرۆکەکەی لە ناو کاتدا بجولێنێت، وەکو چۆن لە ناو شوێندا دەیجولێنێ.چیرۆك دەشێت زۆر ئازادانە لە ڕابردووەوە بۆ ئایندە و لە ئایندەوە بۆ ڕابردوو بڕوات.. بەم پێیە دەتوانرێت زەمان و کات پارچە پارچە بکرێت و بونیادێکی ئەنتۆلۆجی زندووی پێبدرێت..کەچی لە ژیانی واقیعیدا لە زەماندا نقووم دەبین، کات قوتمان دەدات ، رۆشنبینییەکی ئەوتۆمان ناداتێ کە بزانین ئەو کات و زەمانەی تیایدا نقووم بووین، چۆن دەڕوات، بە جۆرێ تیای نقووم بووین ناتوانین لە دوورەوە تەمەشای بکەین تا بزانین چ بویەرو واریقاتێك لە حالی ڕووداندایە، بۆیە پێویستمان بە سیستەمێکی دەسکرد و هونەرییە تا لە زەمان تێبگەین. جا یەکێك لە دەسکەوتە گرینگەکانی ئەدەبیات ئەوەیە کە سیستەمێکی دەسکرد و هونەری لە مەڕ جیهان، کات، شوێن و ئەزموونی زندوو داهێناوە..

***

وەکو پێشتر ئاماژەمان کردێ، ئەزموونی شەخسی یەکێکە لە سەرچاوەکانی ڕۆمان.بەڵام دەبێ هەمیشە ئەوەمان لەبیربێت کە ئەزموونی شەخسی دەبێ تەنیا وەکو هەوێن بەکاربهێنرێت، وەکو چۆن هەوێن دەکرێتە شیرەوەو دەبێت بە ماست، هەموو کەس دەزانێ هەوێنی تیایە، بەڵام کەس نازانێت هەوێنەکە لە کوێی ماستەکەدایە، ئەزموونی شەخسیش دەبێ هەمان مامەڵەی لە تەکدا بکرێت و نەزانرێ لە کوێی رۆمانەکەدایە. چونکە ڕۆمان بۆ ئەوە دانەهێنراوە، حەقیقەت وەکو خۆی بگوازێتەوەو واقیع لە چوارچێوەی وشەدا دووبارە بکاتەوە، بەڵکو بۆ ئەوە داهێنراوە کە لە میانەی پرۆسەیەکی ئەفراندنەوانی چڕە زماندا، درۆ بگۆڕێت بۆ راستی، لە واقیعی واقیعییەوە، واقیعێکی خەیاڵی پڕ لەزەتی ئەستاتیکی و باوەڕکەردەنی و قەناعەتبەخش دروست بکات.دیارە مەبەست لە ئەزموونی شەخسی، تەنیا ئەزموونی خودی نووسەر یان گوتیار نییە، بەڵکو ئەزموونی ژینگە کۆمەڵایەتیەکەو ئەزموونە زەینییەکانیش دەگرێتەوە.. ئەزموونیش تەنیا لە بۆتەی خوێندنەوەی هونەریانە بۆ دیاردە و ڕووداوەکاندا قاڵدەبێتەوەو هونەرییەت وئەدەبییەت وەردەگرێت.. کەواتە وەختێ ڕۆماننووس، رۆمان دەنووسێت مەرج نییە ڕاستگۆبێت و بە ناچاری پابەندی ڕاستی بێت، گرینگ ئەوەیە نووسینەکەی، بەرهەمەکەی، باوەرکەردەنی و قەناعەتبەخش بێت، جا بۆ گەییشتن بەم ئامانجە (قەناعەتبەخشی) زۆربەی کات ناچارە لە واقیع لابدات، دەسکاری واقیع بکات و بە ئاراستەی رەوتی گەشەکردنی ئاسایی رۆمانەکەدا بیگۆڕێت، درۆبکات و، پەنا وەبەر خەیاڵ بەرێت، ئەمە تاقە ڕێگەیە کە دەکاتە کارێك چیرۆکەکە

باوەڕکەردەنی بێت، قەناعەتبەخش بێت. جا ژیان خۆی لە خۆیدا دنیایەکی چیرۆکڤانی سەیرو ئاڵۆزو پڕ ئەفسوونە، پڕە لە شەقلی چیرۆکڤانی سیحراوی و، هەر بەشەرەش بۆ خۆی گرتەو دیمەنێکی چیرۆکڤانییە لە ناو ئەو دنیا ئەفسووناوییەدا. کەواتە بەم پێودانگە چیرۆك (درۆ) بۆ بەشەر زەروورییەو رەنگە کەس نەبێت بە بێ چیرۆك هەڵبکات. واتە مرۆڤ بە گوێرەی مەیل و ئارەزووەکانی خۆی دەسکاری دیاردەو رووداوەکان دەکات و بە گوێرەی حەزی خۆی دەیانگێڕێتەوەو ئەمەش دەچێتە خانەی درۆوەو جۆرە ئاسانکارییەك بە ژیان دەبەخشێت..یانی درۆی هونەری بۆ چیرۆك نەك هەر شەرم نییە، بەڵکو زۆریش پێویستە، بەڵام ئەمە بۆ توێژەرێك زۆر نابەجێیەو هەرگیز لێی قەبووڵ ناکرێت.بە هەرحاڵ خەیاڵ و خەیاڵپەروەری کە لە مەرجە سەرەکییەکانی کاری چیرۆکڤانییە، بە مانا چیرۆکڤانییەکەی، ڕەگی لە درۆدایە. بەڵام لە رووی سایکۆلۆژییەوە جۆرە بەرخودانێکە، جۆرە هەوڵێکە بۆ دۆزینەوەی رێگەی مان..کەرەستەی سەرەکی چیرۆکنووس خودی خۆیەتی، ئەزموونەکانی خۆیەتی، کەشفکردنی خودی خۆیەتی، نەك کاوێژکردنەوەی خۆی، دیارە ئەزموونی هەر نووسەرێکیش جیاوازە لە هی نووسەرێکی دی، بۆیە نە خۆکاوێژکردنەوەو نە لاسایی کردنەوەی نووسەرانی دی ،دادی نووسەری ڕەسەن نادات و پێگەی ئەدەبی گەورە بە دەست نایەنێت و نابێت بە خودانی ناسنامەی خۆی....

بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

- واقیعیت نویسنده/ماریو بارگاس یوسا/ ترجمه مهدی غبرائی/ نشر مرکز- چاپ اول: ١٣٧٧

- رهنمای داستان نویسی/ جمال میرصادقی/ تهران: ١٣٨٧

- متعه الروایه: الدکتور احمد زیاد محبك/ دارالمعرفه-بیروت: ٢٠٠٥